

Шамша І. В.,

кандидат філософських наук,

докторант Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

ВІРТУАЛЬНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ФІЛОСОФІЇ НЕБУТТЯ

Анотація. В статті розглянуто віртуальність як ознаку філософії небуття. Аналізуються наслідки комп'ютеризації для буття людини в світі. Запропоновано онтологічне осмислення віртуальності виходячи із діалектики буття і небуття.

Ключові слова: віртуальність, філософія небуття, суперечливість буття, буття, небуття, буття людини.

Питання про існування філософії небуття, як і раніше, викликає у філософії численні суперечки. І дійсно, чи може існувати філософія небуття? Для будь-якого справжнього філософа очевидно, що не може, адже це означало б вибір дослідника на користь смерті, а не життя. Перефразувавши думку Махатми Ганді, можна сказати, що, якщо б в історії людства перемагала смерть, а не життя, то я зараз не міг би написати цю статтю, а ви — її прочитати.

Проте, питання про існування філософії небуття пов'язане ще й з питанням, яку саме філософію іменувати філософією небуття? Відповідь на це запитання надається різними філософами відповідно до парадигмального поділу філософії на «класичну» і «некласичну». Представники класичної філософії називають некласичну філософію «філософією небуття», а представники некласичної — навпаки. Ми вважаємо, що питання є складнішим, ніж здається, і не можна погодитися ні з тими, ні з тими. Така незгода потребує певних аргументів з нашого боку.

Переважно у філософському дискурсі «філософією небуття» прийнято називати філософію постмодернізму [1, с. 31]. Дослідники при цьому виокремлюють певні властивості філософії небуття, однією з яких є віртуальність. Остання пов'язана з інформаційним суспільством, роль і місце людини в якому бентежить багатьох мислителів.

Одним з таких дослідників є В.О. Кутирьов. Міркуючи про «філософію небуття» — філософію постмодерну, він доходить висновку, що однією з причин онтологічної кризи і кризи філософії в сучасному світі постає віртуальність, яка стимулює певного роду, «девальвацію» онтологічно достовірних сутностей. Критика, яку В.О. Кутирьов спрямовує на віртуальність, містить такі цікаві аргументи, які заслуговують на окрему увагу.

На думку В.А. Кутирьова, віртуалізм пов'язаний з філософією небуття. Інформаційну революцію, «... яка привела до появи безпредметного, знакового, екранного середовища...» [1, с. 21], він вважає причиною переорієнтації філософії на ідеалізм: «Остаточне онтологічне торжество ідеалізму пов'язане з виникненням віртуальних реальностей» [1, с. 22]. Логічний зв'язок між ідеалізмом і віртуальністю

може стати темою для окремого дослідження, а ми зосередимося на аналізі віртуальності.

В.О. Кутирьов пише: «У віртуальній реальності матеріальні речі і тіла перешкода, вони дійсно ніщо» [1, с. 22]. І далі: «У міру того як віртуальність умножається, тілесності стає все менше, і матеріальні умови віртуальності все більше знищуються...» [1, с. 22]. В результаті людське тіло і предмети стають непотрібними. «Уява розростається, а навколишнє середовище і інфраструктура деградують — це помста матерії...» [1, с. 22]. «Віртуальним починають називати все, що належить до духу, душі, психіки, свідомості» [1, с. 22]. За таких умов вся історія людства «... стає історією віртуальності» [1, с. 22]. Тим самим, «*Онтологія перетворюється на віртуологію*» [1, с. 22]. Та й дійсно — яка онтологія може існувати за таких умов? Адже завдяки категорії «буття» онтологія намагається побачити за плинним — стале, за множинним — єдине, за випадковістю — необхідність, за одиничним — всезагальне. А для цього необхідно відокремити те, що є, від того, що *здається*.

Віртуалізм є свідомством занепаду людини і світу, «... занепаду формобудівної волі і здатності» [1, с. 22]. В.О. Кутирьов пише, що «*homo virtualis*» «... прагне замкнутися в горизонті віртуальної реальності, насилу його покидає й виробляє специфічні «віртуалістські» стереотипи поведінки і діяльності, наприклад, «віртуальна творчість...» [1, с. 23]. Ця творчість такого порядку: «... творчість без прийняття відповідальності і без домагань на істинність, творчість полу-понарошку, творчість для проби, для понту, для стьобу, для приколу... — творчість, яка постулює, що все існує, будь то у сфері матеріальної або духовній, є лише віртуальність» [1, с. 23].

В.О. Кутирьов вельми невтішно відзивається про віртуалізм: «... віртуальний стан, який зводить людину до свідомості, в кращому разі до голови професора Доуеля, все більше тіснить реальність, в якій вона діє як цілісна тілесно-духовна істота» [1, с. 23]. При цьому «... людина як чиста свідомість втрачає індивідуальність і розчиняється в океані інформації» [1, с. 23]. І ось «на цей стан «безбуття», предметної порожнечі починають орієнтуватися, з нього виходять, їм наповнено багато, особливо новітніх, філософських течій» [1, с. 23].

Осмислення віртуальності, стурбованість В.А. Кутирьова положенням справ в сучасному світі викликає глибоку симпатію у автора цієї статті. Можливо віртуалізація життя і не є *єдиною* причиною кризи людини і людяності в сучасному світі, проте, принаймні, *однією* з причин — точно.

І дійсно, яке положення людини в сучасному світі? І як це положення пов'язане із віртуальною

реальністю? Чи дозволяє віртуальна реальність відповісти на довічні людські питання, про які казав І. Кант (Що я можу знати? Що я повинен робити? На що я можу сподіватися? Що таке людина?)?

Традиційне існування людства і людяності завдяки Інтернету змінюється. Змінюється і відношення до світу речей.

У Інтернеті можна набувати товарів. Можна шукати музику і фільми. Можна здобувати освіту. У Інтернеті можна заробляти гроші. Існує Інтернет-радіо, Інтернет-телебачення. Можна знайти дружину і чоловіка. Можна знайти віртуальний секс. Виникають питання: навіщо потрібна реальність? Навіщо взагалі виходити на вулицю? Навіщо народжувати дітей?

Ці питання виникають з позицій традиційного (індустріального) суспільства. Навіщо виробництво, якщо виробники не можуть отримувати гроші, а значить, утримувати виробництво? Все, що стосується інформації, набувати не потрібно. Так, скажімо, всі фільми можна дивитися он-лайн. Навіщо тоді шукати інформаційний носій (диск), шукати гроші на нього, а потім шукати місце в своїй оселі, де він буде зберігатися?

В Інтернеті виникає віртуальний суб'єкт, який хороший тим, що для його реалізації не потрібно докладати ніяких зусиль — достатньо всього лише викласти фото в Інтернет. Викласти — і суб'єкт реалізований. Це допомагає подолати самоту, про яку говорив Е. Фромм. Більш того, самота стає просто неможливою в епоху Інтернет. Тому самореалізація людини в світі, яка поставала «руховою пружиною» філософування в минулому, стає вже начебто не потрібною. Причому створений віртуальний суб'єкт необов'язково повинен співпадати з реальним. У Інтернеті не тільки не потрібно бути реальним, навіть бажано додати вигадані риси до свого образу. Саме таким чином завдяки віртуалізації людина набуває можливості моделювати себе, моделювати людське як таке, моделювати реальність.

Інтернет спроможний зменшити відчуження, поєднати людей, але й спроможний збільшити його. Інтернет, цей «об'єднаний світовий розум» розділяє людей на тих, хто вміє користуватися комп'ютером і тих, хто не вміє (1), тих, хто підключений до Інтернету і тих, хто не підключений (2), тих, хто вміє користуватися електронною поштою і тих, хто не вміє (3), тих, хто спілкується в соціальних мережах і тих, хто не спілкується. Причому кожне покоління лише певною мірою залучене до того або іншого ступня. Наприклад, люди пенсійного віку взагалі не спілкуються в соціальних мережах, у них може не бути поштової скриньки, вони не вміють грати в комп'ютерні ігри, дивитися фільми, слухати музику. В цьому аспекті Інтернет змахує швидше на «роз'єднаний світовий розум». Він об'єднує *деяких* людей в мережі і в *мережі*, відгороджуючи їх від феномену людини.

Відчуження завжди філософією розуміється як відчуження людини від власної сутності. Сутність людини полягає не в тому, що вона є інформаційною системою, а в тому, що вона єдина істота, здатна самостійно перетворювати світ, а не

перетворюватися, пристосовуватися під світ, людина — це принципово вільна істота.

Буття, на думку М. Гайдеггера, спокусливе саме по собі. Розвиваючи цю думку, можна сказати, що в епоху Інтернет буття втрачає свою спокусливість для людини. Спокуса абсолютно неможлива. Проте, спокусливим стає Інтернет. Світ без інтернету людині не потрібний і не потрібні його можливості. Любов і спокуса врешті-решт будуть любов'ю і спокусою до реальної жінки і реального чоловіка — у цей момент буття перестає спокушати своїми можливостями і суб'єкт йде шукати новий віртуальний суб'єкт. Можливості буття не усвідомлюються як можливості, усвідомлюються лише можливості Інтернету.

Інтернет — це посередник між людиною і світом. Головне, щоб реальний світ не ставав частиною віртуального.

Людина приречена на самоту з Інтернетом. Завдяки Інтернету збільшується інфляція людського.

Чи не збільшує Інтернет відчуження? Люди не потрібні один одному. Розрив між поколіннями останнім часом зменшився до п'яти років. Люди чужі один одному, вони живуть в різних світах. Поряд може вмирати людина, а користувача цікавить віртуальний суб'єкт. Чи потрібна реальність без віртуальності? Інтернет викликає залежність. Радикальне відчуження. Навіщо людині перетворювати світ, якщо вона може створити його аналог в Інтернеті або скористатися аналогом, створеним кимось іншим. За колишніх часів людина, що зазнавала труднощів в спілкуванні, вимушена була працювати над собою, розвиватися. Зараз це зовсім необов'язково — головне сплатити послуги за Інтернет.

Старі і чисто людські способи вирішення протиріччя між одиничним і всезагальним більше вже не діють. Вони списані і відправлені на звалище. Люди не спілкуються в реальному житті, тому що у них немає часу — вони поспішають в Інтернет. Традиційне відношення «людина — світ» незабаром стане неактуальним, актуальним буде відношення «людина — Інтернет». Кожен співвідноситься зі світом через універсального посередника — Інтернет. За таких умов викладач не потрібний так само, як не потрібна його колекція дисків.

Інтернет є чимось на зразок наркотику для людей, адже людина — це інформаційна істота, а Інтернет — інформаційний ресурс. Люди «пропадають» в Інтернеті.

Мораль і моральність як способи вирішення протиріччя між одиничним і всезагальним розроблені для реальної людини — до віртуального суб'єкта вони непридатні. Хоч би тому, що він володіє тільки деякими реальними рисами, частина ж рис — вигадана. Саме тому сором'язлива і замкнута людина в Інтернеті може перетворитися на сексуального маньяка. Інша людина, чоловік або жінка перетворюється на щось на зразок гаджета для отримання сексуального задоволення. Причому обидві «половинки» подружжя навіть під час сексу можуть перебувати далеко один від одного (у Інтернеті).

В мережі Інтернет діють і певні заборони, які отримали назву «бани» («бан» в перекладі з англійської — заборона). Етимологія походження слова «бан» показує, що «бан» в Інтернеті грає роль табу в первісних суспільствах. Необхідність моральних норм в мережі поки що задовольняється простою заборонаю.

«Бани» в Інтернеті є деяким еквівалентом санкцій соціальних норм і зокрема, моральних. Це показує необхідність адаптації Інтернету до людської сутності, *олюднення* віртуальної реальності. Викликає питання необхідність введення таких нових регуляторів при невикористаності старих, хоча затребуваність моральних норм в такому співтоваристві, як Інтернет, наявна.

Віртуальна реальність і символічна реальність — це різні речі, ось чому ідеалізм не варто змішувати з віртуалізмом. Інтернет дозволяє задовольнити буденні потреби. Він стає можливим завдяки актуалізації повсякденності і, з іншого боку, сам актуалізує повсякденність ще більше. Інтернет пов'язаний з ексцесом повсякденності, з експансією повсякденності. Символічна ж реальність — це не повсякденність. У певному значенні символічна реальність — це антиповсякденність, *не-буденність*. Вона — свято, а свято не може бути повсякденним.

Завдяки Інтернету утворюються союзи і сім'ї. Але завдяки ж ньому сім'ї розпадаються. Люди зраджують один одному в Інтернеті з людьми, про існування яких вони ніколи б не дізналися. Учасники обговорень віртуальної зради доходять висновку, що вона переживається як цілком реальна зрада. Можливо, Інтернет є найоптимальнішим способом пошуку партнера до шлюбу. Проте, зараз останнього можна шукати все життя, навіть одружившись.

У світі, що змінився, написання статей і дисертацій перетворюється на «вінтажне» заняття, а людина — на «вінтажну» істоту. Вона — нікому не потрібна розвалина, мотлох, тому що в неї дуже багатий, огрядний внутрішній світ. Глибокий емоційний зв'язок нікому не потрібний. Людина — це непотрібна відповідальність, валіза без ручки. Вона цікава настільки, наскільки вона віртуальна і оскільки за неї не потрібно відповідати. Любов — це «вінтажне» відчуття.

Взагалі питання про онтологічний статус віртуального суб'єкту, про віртуальність викликає численні дискусії в сучасному філософському світі. Комп'ютер збільшив можливості людини. Завдяки техніці людина може зробити ще один крок до творчої, сродної праці, але негативним боком віртуалізації постає замикання людини в світі буденності.

На думку Г.І. Шалашенка, намагання людини подолати свою кінцевість негативним проявом має те, що навіть відносно досягнення такого подолання «... тягне за собою не емансипацію духу від його «кайданів», а скоріше втрату почуття реальності...» [2, с. 100]. Саме втрата реальності властива людським намаганням подолати свою кінцевість завдяки такому інформаційному ресурсу, як мережа Інтернет. В результаті виникає поняття «віртуальної реальності». Такі намагання, на думку Г.І. Шалашенка,

унеможливають розв'язання «напруженості антропологічної ситуації» (яка розуміється як протиріччя між кінцевістю людського тіла і прагненням до безмежності, яке властиве людському духу). В напруженості антропологічної ситуації каже себе видіна суперечливість буття.

Можливість негативно інтерпретувати віртуалізм залишається і у фундаментальній онтології М. Гайдеггера. Одним з модусів буття присутності (людини в світі) є *падіння*. Падіння присутності розуміється М. Гайдеггером як основообраз буття повсякденності, яке пов'язане з людським спілкуванням і таким екзистенціалом, як «Люди» [3, с. 175]. Взагалі падіння уможливується завдяки спілкуванню (врахуємо, що Інтернет значно збільшує можливості людського спілкування, особливо в модусі повсякденності). Падіння, на думку М. Гайдеггера, надає людині «... можливості загубитися в *людях*...» [3, с. 177]. «Люди» — це, те що у філософській традиції до М. Гайдеггера розумілося як натовп. Як гарно сказано: «загубитися в натовпі». Намагання загубитися в натовпі є втечею від реальності. М. Гайдеггер стверджує, що така втеча є екзистенціальним визначенням самої присутності [3, с. 176]. Тобто, це означає, що людина онтологічно схильна шукати можливості втекти від реальності. Класична філософська традиція, мабуть, не погодилася б з таким висновком. М. Гайдеггер переконаний, що «... присутність готує собі самій постійну спокуту падіння» [3, с. 177]. Людина не лише не схильна уникати падіння, навпроти — вона готує собі спокуту падіння. Падіння є спокусливим для людини. В аспекті нашої теми, можна погодитися — Інтернет як інформаційний ресурс спокушає людину як інформаційну істоту. Готуючи собі спокуту падіння, людина сплачує послуги інтернет-провайдеру. М. Гайдеггер зазначає, що «Буття-в світі саме по собі *спокусливе*» [3, с. 177]. Але якщо раніше для реалізації спокусливості буття-в світі було необхідним докладати зусилля з вирішення протиріччя «людина — світ», в інформаційному суспільстві зусилля потрібні лише для забезпечення можливості безперешкодного користування Інтернетом. Присутність в падінні, за М. Гайдеггером, «... зривається із неї самої в неї саму, в безгрунтовність і нікчемність власної повсякденності» [3, с. 178]. Це замикає людину в «заспокоєну гаданість» всюдосягнення і всеволодіння [3, с. 178]. Проте, М. Гайдеггер не бачить в цьому великої проблеми: В падінні йдеться про «... *вміння-бути-в-світі*... в модусі невласності» [3, с. 179]. Це означає, що є ще й модус власності, модус, в якому людина перебуває наодинці з буттям. Так що, можливо правий В.О. Кутирьов, занепокоєний перебуванням (та ще й схваленим філософією постмодернізму) сучасної людини в модусі невласності?

О.А. Івакін вважає комп'ютер необхідною умовою переходу людства до ноосфери [4, с. 337]. На його думку, негативні моменти тут сполучені с позитивними [4, с. 338]. Проте, вони не рівнозначні: «Негативні і навіть потворні прояви комп'ютеризації... суть вираження перетвореної форми руху людства до ноосфери» [4, с. 338].

Негативні прояви комп'ютеризації, звісно, не наближують людину до ноосфери, але саме ноосфера є причиною існування цих проявів. Перекладаючи це на «онтологічну мову» (зокрема, на «філософську мову» Платона), можна сказати, що негативні прояви комп'ютеризації є існуванням без сутності, існуванням, сутність якого перебуває в іншому, ніж воно — в бутті, а позитивні (оскільки вони відповідають руху людини і людства до ноосфери) постають існуванням із сутністю, тобто самим буттям. Безумовно, з цим можна погодитися. А ось відповіді на запитання: «Що переможе (існування із сутністю, або існування без сутності)?» — досить складно. На жаль, сучасний світ яскраво демонструє перемогу існування без сутності — це проявляється і в стратегії (ігнорування глобальних проблем людства, війни) і в тактиці (перемога в житті окремої людини цінностей споживання). Можливо правий О.А. Івакін і такий стан справ є лише етапом в розвитку людства. А можливо, онтології доведеться шукати відповіді на суперечливість буття, виходячи із негативних проявів природи людини.

Привертають увагу деякі можливості, якими завдяки комп'ютерним технологіям зможе оволодіти людина в майбутньому. Зокрема, І.В. Бестужев-Лада в одному з інтерв'ю висловлює думку про можливість появи деякої «оптимізованої людини», яка уможлиблюється поєднанням людини і комп'ютеру, людини, яка зможе керувати своїми почуттями, інтелектом, навіть, тривалістю життя. Така можливість викликає деякі сумніви. Чи залишиться така людина людиною? Якщо «так», то в чому тоді полягає *людяність*? Хіба не на доведення протилежного спрямований такий жанр літератури, як антиутопія? Взагалі, культура людства, в якій любов посідає місце центральної теми, переконливо доводить, що любов належить до тих відчуттів, якими неможна керувати. Чи потрібне тут керування? Любов завжди виходить за межі людини, перевищує людину, вона неосяжна.

До речі кажучи, філософія і без інтеграції людської свідомості зі штучним інтелектом спроможна утворити такого суб'єкта, адже як знання про всезагальне, вона значно зміцнює сили окремої одиниці — останній стає доступною інформація, яка недоступна переважаючій більшості людей. Завдяки філософії людина може створити віртуальний суб'єкт і без комп'ютера — філософія спроможна моделювати людину. Якщо на це моделювання накладається відчуження, то з'являється бастард.

З'являється щось на зразок відчуженого alter ego. Розум постає інструментом відключення емоцій. Він — нелюдський. Якщо соціальні умови несприятливі, стійкі зв'язки рвуться, то через відчуження, контрольоване за допомогою розуму, створюється віртуальний образ. Такий суб'єкт може все, він гранично ефективний. Відключення різних груп емоцій відбувається поступово і це уможливлює їх одночасне відключення в подальшому. Постійна необхідність трансцендування, викликає відчуження по всіх напрямках особи. Такий віртуальний суб'єкт — тотальний трансцендентальний і тотальне відчуження. Технічно в такій «віртуалізації» особи

допомагає спосіб життя, який називається «аморальним»: байдкування, алкоголізм і т.д. При такому способі життя людина стає «не людиною». Саме це ставлять в провину батьки підліткам в епоху постмодерна. Цій «не людині» досить підключити розум для оцінки того, що з нею відбувається, і можна починати відбудовувати віртуальний образ. Можна побудувати «надлюдину», яка може все. Це інша надлюдина, ніж у Ф. Ніцше. Вона більш прагматична — не художник, але бастард! Людина без властивостей на новий лад. Надалі, у разі потреби, можна завжди викликати відбудований віртуальний образ за допомогою аморальної поведінки. Відключати можна не тільки емоції, але й глибокі відчуття, радикально виходячи за межі і людського як такого і себе. Це, свого роду, зрада собі, коли подальше існування свого «Я» призведе до смерті. Коли від «Я» залишається тільки сутність і немає існування, виникають спроби вбити існування. Таке вбивство може здійснюватися відразу і тоді це назвуть «самогубством», а можна робити це поступово — за допомогою алкоголю, тютюну, наркотиків і т.д. Сюди ж слід додати розрив соціальних взаємозв'язків, замикання особи в собі. Людське не дає існувати віртуальному образу, воно не вмщується в нього. Прояви людського тоді потрібно «гасити» — за допомогою аморальної поведінки (адже не дарма мораль і моральність постають істинно людськими способами людського буття).

Таким чином створюється радикальне «Не-я». Воно не є природа, як у Фіхте, а виникає в надрах «Я», поглинаючи й нейтралізуючи останнє. Людська принципова відкритість світу, несамоодатність, здатність до трудової діяльності створює можливість вбивати себе таким витонченим способом. Можливо, до цього підштовхує непосильна праця, яка завжди є нелюдською. Механізми експлуатації в буржуазному суспільстві можуть породити витвір мистецтва — віртуальний образ, який спроможний навіть стати іконою для багатьох, об'єктом поклоніння. Дві людини з такими образами можуть *все*. А одна — *майже все*.

Слід додати, що створення подібного образу можливе тільки в структурі соціальної діяльності. Тому можна стверджувати, що байдкуючи підлітки епохи постмодерну, які є маргінальними відносно останньої, не настільки жорстокі. Вони людські.

Якщо до наведеного додати ще й досконалі комп'ютерні технології, то «оптимізована» людина з відчуженням перетворюється на чудовисько. Що може чекати людство від таких чудовиськ? — Людність. А остання полягає скоріше не в перемозі розуму над почуттями, а в єдності розуму і почуттів.

Отже, контроль над почуттями не завжди є доречним. Саме в реабілітації почуттів в житті людини полягає головний етичний набуток Аристотеля, на відміну від Сократа й Платона. В.О. Кутирьов стверджує, що по-справжньому послідовними є лише самогубці. Можна цілком погодитися з цією думкою. Людство може стати самогубно послідовним — ось що прагне довести Замятін в романі «Ми». Саме перемога операційного розуму в модерній свідомості призвела до намагань вийти за межі модерності і

класичної західноєвропейської раціональності, до появи філософії постмодерну [5, с. 144]. Отже, здається, майбутнім філософам доведеться все ж таки працювати над почуттями людини, а не лише над її розумом.

Отже, в цілому можна стверджувати незводимість віртуальності до ознаки філософії небуття (звісно, якщо така філософія взагалі може існувати). Віртуальність може бути ознакою як філософії небуття, так і філософії буття. Це залежить від того, яким чином використовується віртуальність. Якщо користування можливостями сучасної техніки спрямовано на реалізацію людської сутності, на розгортання творчого потенціалу людини, то навряд чи можна в такому випадку відносити віртуальність до філософії небуття. Але якщо людина «замикається» в Інтернеті, якщо мережа Інтернет витісняє для людини реальність, зменшуючи її творчі можливості, тоді можна казати про філософію небуття. Проте, нам здається, що немає філософії (включаючи філософію постмодернізму), яка відстоювала б тупикові гілки розвитку людської природи. В сучасному світі неможна ігнорувати віртуальну реальність, сучасна людина, яка намагається «відмежуватися» від віртуальності, перебуває в дуже незручному стані, вона навряд чи спроможна досягати певних цілей в суспільстві, реалізувати свою сутність в структурі буття. Проте, оскільки у віртуальності є й негативний аспект, вона може використовуватися в цілях небуття, вона спроможна *руйнувати* — в цьому каже себе подвійність людської природи. Проте, йдеться не просто про подвійність, а про справжнє діалектичне протиріччя. Для визначення онтологічного статусу віртуальності, необхідно відшукати відповідь на запитання — віртуальність відповідає існуванню із сутністю, чи без сутності? І «так», і «ні». Як будь-який витвір людини, віртуальна реальність створювалася як існування із сутністю. Якщо її використовувати так, як вона задумувалася, то лише через віртуальну реальність людська сутність і може реалізуватися в сучасному світі.

Інтернет на сьогодні є одним з культуротворчих факторів, тому його неможна просто проігнорувати. Саме онтологічний аналіз людини та її місця в світі в аспекті віртуальної реальності є перспективою подальших філософських розробок.

Література

1. Кутырев В.А. Оправдание бытия (явление нигитологии и его критика) // Вопросы философии. — 2000. — №5. — С.15—33.
2. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов та ін. — К.: Либідь, 2004. — 423 с.
3. Хайдеггер М. Бытие и время; Пер. с нем. В.В. Библина; Изд. 3-е, испр. — СПб: Наука, — 2006. — 451 с. — (Серия: Слово о сущем).
4. Ивакин А.А. Диалектическая философия: Монография; Издание 2-е, перераб. и доп. — Одесса: Феникс; Сумы: Университетская книга; М.: ТрансЛит, 2007. — 440 с.
5. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне; Пер с нем., послесл Е.Л. Петренко. — М.: Весь мир, 2003. — 416 с.

Шамша И. В. Виртуальность как признак философии небытия. — Статья.

Аннотация. В статье рассматривается виртуальность как один из признаков философии небытия. Анализируются последствия компьютеризации для бытия человека в мире. Предлагается онтологическое осмысление виртуальности исходя из диалектики бытия и небытия.

Ключевые слова: виртуальность, философия небытия, противоречивость бытия, бытие, небытие, бытие человека.

Shamsha I.V. Virtuality as a sign of philosophy of nonbeing. — Article.

Summary. In the article virtuality is examined as a sign of the philosophy of nonbeing. The consequences of computerization for human existence in the world are analyzed here. The ontological comprehension of virtuality is suggested in agreement with dialectics of being and nonbeing.

Keywords: virtuality, philosophy of nonbeing, contradictoriness of being, being, nonbeing, being of human.